

УДК 343.977

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНО-САДИСТСЬКИХ УБИВСТВ

Куп'янський М.Г., здобувач
кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглянуто деякі проблеми щодо організації розслідування окремої категорії злочинів – серійних сексуально-садистських убивств. Висвітлено сутність і зміст організації розслідування злочинів. Окрема увага приділена взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, спеціалістами (експертами) й іншими учасниками. Наголошено на специфіці, яка притаманна організації розслідування серійних сексуально-садистських убивств.

Ключові слова: організація розслідування злочинів, взаємодія в розслідуванні злочинів, розслідування вбивств, серійні сексуально-садистські вбивства, організація розслідування серійних сексуально-садистських убивств.

В статье рассмотрены некоторые проблемы по организации расследования отдельной категории преступлений – серийных сексуально-садистских убийств. Освещены сущность и содержание организации расследования преступлений. Особое внимание уделено взаимодействию следователя с оперативными подразделениями, специалистами (экспертами) и другими участниками. Отмечено специфику, присущую организации расследования серийных сексуально-садистских убийств.

Ключевые слова: организация расследования преступлений, взаимодействие в расследовании преступлений, расследование убийств, серийные сексуально-садистские убийства, организация расследования серийных сексуально-садистских убийств.

Kupyanskiy M.G. PROBLEMS OF INVESTIGATION SEXUALLY-SADISTIC SERIAL MURDER

The article discusses some issues regarding investigation of a separate category of crimes – serial sexually sadistic murder. Deals with the nature and content of crime investigation. Special attention is paid to the interaction of the investigator with the operational departments, specialists (experts) and other parties. Emphasized the specificity that is inherent in the investigation of serial sexually sadistic murder.

Key words: organization of crime investigation, cooperation in the investigation of crimes, investigation of murders, serial sexual-sadistic murder investigation organization serial sexually sadistic murder.

Постановка проблеми. Важливим напрямом організації розслідування будь-якої категорії вбивств є налагодження необхідної взаємодії між слідчим (прокурором) та іншими учасниками спільної діяльності (судовими органами, оперативними співробітниками, спеціалістами, експертами та ін.). При цьому в спеціальних криміналістичних джерелах прямо вказано, що «взаємодія – одна з форм організації розслідування», являє собою «узгоджену діяльність різноманітних ланок однієї або декількох організованих систем, спрямовану на досягнення спільної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу» [1, с. 333].

Ступінь розробленості проблеми. Питанням організації розслідування різних видів убивств у криміналістичній літературі приділялася певна увага. До розгляду цієї проблеми зверталися окремі вчені-криміналісти: С.Ф. Здоровко, В.А. Журавель, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.Л. Синчук, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур та інші.

У спеціалізованих роботах із розслідування вбивств, які були підготовлені й опубліковані ще за радянських часів, приділено увагу лише розробленню слідчих версій і плануванню слідства [2, с. 120–166, 3, с. 129–137]. У більш пізніх роботах уже згадується й про організаційні засади розслідування вбивств [4, с. 33–34].

У сучасних літературних джерелах, на нашу думку, недостатньо уваги приділено

формам організації розслідування вбивств і проблемам взаємодії під час такого розслідування. Зокрема, у «Керівництві для слідчих. Тяжкі та особливо тяжкі злочини: кваліфікація і розслідування» взагалі відсутні питання щодо організації розслідування цієї категорії злочинів. У монографії «Вбивство: мистецтво розслідування» В.О. Коновалова лише згадує про організацію та планування розслідування, але головну увагу приділяє висуненню й перевірці слідчих версій [5, с. 75–82, 142–158, 225–230]. У монографії В.Л. Синчука «Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення» досліджуються лише типові версії та визначається їх роль у розслідуванні [6, с. 128–145].

Останнім часом вийшов друком науково-практичний посібник О.А. Баригіної й В.І. Майорова «Організація розслідування серійних сексуальних убивств». Разом із тим у роботі безпосередньо організації розслідування злочинів присвячено лише один із шести розділів. При цьому в цьому розділі висвітлюються питання, які стосуються проблем початку досудового розслідування, особливостей формування та роботи слідчо-оперативних груп, що створені для розслідування серійних сексуальних убивств, аналізу оперативної обстановки під час розкриття цієї категорії злочинів, особливостей висунення версій у провадженнях про сексуальні вбивства, специфіці використання криміналістичних обліків. В інших розділах розглянуто досить

різні та специфічні проблеми. Зокрема, мова йде про історичні аспекти серійних убивств, про серійних сексуально-убивць у Росії, про проблеми кримінально-правової кваліфікації, про парафілії (виникнення й розвиток цієї хвороби), про особливості провадження слідчих (розшукових) дій тощо [7].

Мета статті – розглянути деякі проблеми щодо організації розслідування окремої категорії злочинів – серійних сексуально-садистських убивств; висвітлити сутність і зміст організації розслідування злочинів; вивчити взаємодію слідчого з оперативними підрозділами, спеціалістами (експертами) й іншими учасниками.

Виклад основного матеріалу. Організація розслідування злочинів – це важлива проблема криміналістики, яка певним чином співвідноситься з криміналістичною методикою, хоча й на сьогодні точаться окремі дискусії про місце і роль організації розслідування в структурі криміналістики.

Щодо цього існують різні підходи. Так, А.В. Шмонін пише, що організація розслідування являє собою один із ключових елементів процесу розслідування злочинів, тісно пов'язана з цілями, завданнями, етапами та іншими структурними елементами окремих криміналістичних методик. Із криміналістичних позицій організацію можна визначити на підставі елементного або діяльнісного підходів. У першому випадку під організацією розслідування варто розуміти упорядковану сукупність стійкості взаємопов'язаних елементів (об'єкт, суб'єкт, засоби й мета), що забезпечують процес розслідування конкретної категорії злочинів на кожному етапі як єдине ціле. У другому випадку організація розслідування злочинів являє собою розроблення (визначення) та реалізацію комплексу заходів, що забезпечують процес розслідування конкретної категорії злочинів на кожному етапі як єдине ціле [8, с. 281, 282].

Організація розслідування злочинів охоплює певні напрями діяльності відповідних суб'єктів. Справедливою є позиція, у якій відображено зміст організації розслідування: своєчасне розроблення узгодженого плану заходів місцевих правоохоронних органів; налагодження належної взаємодії в процесі розслідування між слідчим, оперативними працівниками, спеціалістами; забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою або слідчою бригадою; проведення регулярних оперативних нарад слідчо-оперативної групи; налагодження систематичного обміну інформацією і звітністю про результати роботи слідчо-оперативної групи й кожного слідчого; забезпечення необхідних умов праці; забезпечення своєчасного розроблення та виконання планів розслідування щодо кожної кримінальної справи; здійснення інших організаційних заходів для успішного розкриття й розслідування злочинів [1, с. 195, 196].

Організація розслідування завжди передбачає здійснення певної поєднаної діяльності різних суб'єктів, що спрямована на досягання мети розслідування та розкриття злочинів. Тому О.В. Одерій і А.О. Шульга правильно за-

значають, що «однією з важливих умов успіху в розкритті тяжких злочинів є правильна організація взаємодії відповідних органів, які беруть участь у цій діяльності. Взаємодія – це заснована на законі співпраця органів, які не мають взаємного підпорядкування, але діють узгоджено, ефективно застосовуючи засоби та способи розкриття злочинів, притягнення до відповідальності винних, розшуку обвинувачених і забезпечення відшкодування збитків, завданих злочином» [9, с. 139].

У літературних джерелах розглядаються різні вияви взаємодії під час розкриття й розслідування злочинів. Це, як правило, стосується розгляду «взаємодії слідчих та оперативних підрозділів», «взаємодії експертних підрозділів і оперативних служб», «взаємодії слідчого з працівниками експертної служби МВС України», «взаємодії слідчого й експерта-криміналіста під час проведення огляду місця події», «взаємодії слідчого та спеціаліста» [10, с. 70–78].

Більшість визначень поняття «взаємодії» в розкритті й розслідуванні злочинів зводяться до того, що це «спільна діяльність» певних суб'єктів, «узгоджена діяльність», спрямована на досягнення загальної мети з мінімальними витратами сил, засобів і часу або «узгоджена за метою, місцем і часом, заснована на законі й підзаконних актах» діяльність чи «поєднання зусиль декількох органів або працівників для вирішення завдань із запобігання і розкриття злочинів як загалом, так і у процесі роботи в окремих кримінальних справах» [10, с. 77]. Тобто, фактично термін «взаємодія» розкривається через ознаки «узгодженості», «спільності» або «поєднаності» діяльності» слідчого з іншими суб'єктами.

У спеціальній літературі справедливо підкреслюється, що криміналістика вивчає взаємодію відповідно до свого предмета дослідження: під кутом зору закономірностей слідоутворення, виявлення, фіксації, дослідження слідів злочину в широкому розумінні, використання їх у процесі доказування в кримінальному провадженні [11, с. 156]. При цьому Г.А. Матусовський справедливо вказує, що взаємодію правоохоронних та інших державних органів і посадових осіб у процесі розкриття й розслідування злочинів можна розглядати як погоджену діяльність різних ланцюгів однієї або кількох організаційних систем, спрямовану на досягнення загальної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу [11, с. 157, 158].

Досить складним і дискусійним питанням є розмежування функцій слідчих та оперативних співробітників. При цьому традиційно під час розгляду процесуального статусу слідчого називають, як правило, його організуючу функцію у виконанні слідчої діяльності. Зокрема, В.Ю. Шепітько прямо вказує, що «керуючим суб'єктом організації розслідування є слідчий» [1, с. 195]. Разом із тим із прийняттям Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України (2012 р.) суттєво змінився процесуальний статус слідчого та його процесуальні функції. Тому В.Ю. Шепітько зауважує, що «роль самостійного і процесуально незалежного слідчого, який виконує

важливу функцію щодо збирання і фіксації доказів (функцію розслідування) суттєво обмежено процесуальними механізмами (судовим контролем, процесуальним керівництвом, що здійснюється з боку прокурора та ін.). Слідчий перетворюється на особу, яка самостійно не може виконувати власну діяльність» [12, с. 66]. У науково-практичному коментарі до ст. 40 КПК України зазначається, що «повноваження слідчого визначаються обсягом наданих законом прав і обов'язків, його взаємин зі слідчим суддею і прокурором, керівником слідчого підрозділу, а також з оперативними підрозділами» [13, с. 121].

Частина 1 ст. 40 КПК України встановлює, що «слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій». З іншого боку, у ч. 4 ст. 40 КПК України передбачено, що «слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі». Окрім цього, «невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора ... тягне за собою передбачену законом відповідальність».

КПК України (ч. 2 ст. 40) серед повноважень слідчого встановлює можливість «доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам». У науково-практичному коментарі до КПК України підкреслено, що «велике значення для правильної організації досудового слідства має чітка взаємодія слідчого з оперативними підрозділами... Вжиття оперативно-розшукових заходів стосується безпосередньо компетенції оперативних підрозділів, і у зв'язку із чим вони не зобов'язані давати, а слідчий не вправі вимагати від них певної інформації про характер застосованих методів і заходів» [13, с. 123]. Унаслідок цього деякі науковці пишуть, що «самостійність учасників взаємодії у виборі засобів і методів своєї діяльності є наступним важливим принципом взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими органами. Але слід взяти до уваги й протилежну сторону цієї проблеми: зокрема, коли не належним чином виконане доручення слідчого до оперативно-розшукового органу впливає на об'єктивність, швидкість і якість розслідування кримінальної справи. Наприклад, через незгоду слідчого з повнотою і правильністю виконання доручення він знову дає доручення, в якому вже вказує, що оперативному працівникові ще необхідно виконати» [14, с. 531].

Кримінальним процесуальним законом 2012 р. передбачено новий процесуальний інститут – проведення негласних слідчих (розшукових) дій (гл. 21). У ст. 246 КПК України вказано, що «негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню...». І далі зазначається, що «негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб».

Негласні слідчі (розшукові) дії мають своєрідний характер щодо взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів органів внутрішніх справ. При цьому «неглас-

ність, означає неочевидність, прихованість проведення цих слідчих дій від осіб, щодо яких вони здійснюються та усіх інших суб'єктів, що не приймають безпосередньої участі в їх провадженні. Негласність проведення цих дій надає такі можливості: а) нейтралізації протидії з боку осіб, які вчинили злочин та усіх інших, котрі є зацікавленими у неповному та упередженому розслідуванні; б) забезпечення безпеки учасників кримінального провадження; в) збереження у таємниці факту їх проведення, засобів та методів, що застосовувалися» [15, с. 101]. І.В. Рогатюк пише, що організація проведення негласних слідчих (розшукових) дій лежить у площині оперативного забезпечення, під яким розуміють створення належних умов для їх проведення (оперативних, агентурних, технічних тощо). Тож на практиці більшість таких дій слідчий доручає уповноваженим оперативним підрозділам (ініціаторам), які, у свою чергу, для їх проведення на підставі власного завдання (з комплектом необхідних документів) залучають інші оперативні та оперативно-технічні служби [16, с. 453].

У спеціальних кримінально-процесуальних і криміналістичних джерелах ставилося питання про сутність, види та режим проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Чинний КПК України пропонує досить великий перелік цих «спеціальних» слідчих дій (глава 21). «Достатньо широкий перелік негласних (розшукових) слідчих дій дає змогу поставити питання про співвідношення слідчих та оперативно-розшукових заходів... Виникає питання: чи має бути вельми широким перелік цих специфічних дій або це мають бути виключні дії, які являють собою оптимальне співвідношення «свободи та безпеки» [12, с. 68].

У довідковій літературі, яка адресована слідчим, прямо зазначається, що «взаємодія в діяльності з розкриття і розслідуванні злочинів повинна мати конкретний характер, ґрунтуватися на законі й правильному сполученні форм і методів роботи та здійснюватися з дотриманням відповідних принципів» [17, с. 186]. Узгодженість або поєднання зусиль слідчих та оперативних підрозділів (їх взаємодія) ґрунтуються на таких положеннях: «сприяння здійсненню слідчих дій через проведення оперативно-розшукових заходів; виконання оперативним співробітником оперативних підрозділів письмових доручень слідчих; обмін інформацією слідчих й оперативних працівників про результати їхньої роботи з розкриття злочинів» [10, с. 71–72].

Організація розслідування серійних сексуально-садистських убивств (у тому числі й взаємодія слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ) відрізняється суттєвими особливостями. Це зумовлено кількома причинами. У першу чергу, мова йде про складний характер кримінальної діяльності і значний період учинюваних злочинів, а також їх мотивацію. По-друге, виникають складнощі в слідчій діяльності через значну кількість виконуваної слідчої та оперативно-розшукової роботи. Складність і великий обсяг роботи передбачають створення слідчо-оперативних груп, належну взаємодію між

слідчим (прокурором) в різних спеціалістами – судово-медичним експертом, судовим біологом, експертами-криміналістами, судовим психіатром, судовим психологом, судовим сексологом та ін.

Цю позицію підтверджують й інші дослідники проблем розслідування серійних убивств на сексуальному підґрунті. Так, О.А. Баригіна та В.І. Майоров справедливо зазначають, що кримінальні справи про серійні вбивства, як правило, бувають складні в доказуванні й із великим обсягом роботи, так як містять низку епізодів убивств (замахів на вбивство). Найбільш часто злочини охоплює значний період часу і здійснюються у багатьох віддалених один від іншого місцях (регіонах). З урахуванням значних витрат часу на провадження окремих слідчих дій один слідчий зазвичай не має змоги виконати всю необхідну роботу [7, с. 97–98].

Висновки. Підсумовуючи, вважаємо, що організація розслідування серійних сексуально-садистських убивств передбачає застосування «колективного» або «бригадного» методу розслідування, здійснення діяльності щодо розслідування цієї категорії злочинів не лише слідчим (прокурором), а й оперативними працівниками за різними напрямками, спеціалістами (наприклад, формування психологічного профілю (портрета), суб'єктивного портрета, генотипоскопічного профілю), судовими експертами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шепітько В.Ю. Криміналістика : [підручник] / В.Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2010. – 464 с.
2. Расследование убийств : [методическое пособие]. – М. : Госюриздат, 1954. – 340 с.
3. Яковлев Я.М. Расследование убийств / Я.М. Яковлев. – Сталинабад : Таджикский гос. ун-т, 1960. – 275 с.
4. Руководство по расследованию убийств / отв. редактор С.И. Гусев. – М. : Юрид. лит., 1977. – 400 с.
5. Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования : [монография] / В.Е. Коновалова. – 2-е изд., дополн. и перераб. – Х. : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н.Н., 2006. – 311 с.
6. Синчук В.Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення : [монографія] / В.Л. Синчук ; за ред. В.А. Журавля. – Х. : Харків юридичний, 2005. – 288 с.
7. Барыгина А.А. Организация расследования серийных сексуальных убийств : [научно-практическое пособие] / А.А. Барыгина, В.И. Майоров. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 280 с.
8. Шмонин А.В. Методология криминалистической методики : [монография] / А.В. Шмонин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 416 с.
9. Одерій О.В. Основи методики розслідування вбивств на замовлення та вбивств, учинених під час здійснення релігійних ритуалів : [монографія] / О.В. Одерій, А.О. Шульга. – Донецьк : ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 326 с.
10. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. редактори: Є.М. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К. : Атіка, 2009. – Т. V : Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій. – 2009. – 1232 с.
11. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г.А. Матусовский. – Х. : Консум, 1999. – 480 с.
12. Шепітько В.Ю. Система слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним кодексом України: стан і напрями оптимізації / В.Ю. Шепітько // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – Т. XV. – С. 66–73.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / відп. ред. С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одіссей, 2013. – 1104 с.
14. Ярема В.Г. Принципи взаємодії слідчих і оперативно-розшукових органів у процесі розкриття злочинів / В.Г. Ярема // Криміналістика у протидії злочинності: тези доповідей та повідомлень наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовтня 2009 р.). Видання присвячене 45-річчю кафедри криміналістики Київського національного ун-ту внутр. справ. – К. : Хай-Тек Прес, 2009. – С. 529–532.
15. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : у 4 т. / за заг. ред. О.В. Стовби. – Х. : Видавнича агенція «Апостиль», 2015. – Т. II. – 2015. – 528 с.
16. Рогатюк І.В. Проблеми застосування інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні / І.В. Рогатюк // Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика : зб. наук. праць : у 2 т. – Х. : Видавнича агенція «Апостиль», 2014. – Т. 1. – 2014. – С. 450–456.
17. Настільна книга слідчого / [М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін.]. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К. : Ін Юре, 2011. – 728 с.